

Pismo izlišnog neprijatelja: u „Politika povijesti ili politika laži...” su kratke noge

MESUD ŠADINLIJA

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
mesud.sadinlija@gmail.com

U *Časopisu za suvremenu povijest* broj 3 za 2020. godinu objavljen je tekst Davora Marijana pod naslovom „Politika povijesti ili politika laži – povodom jednoga prikaza u *Preporodov Journalu*”,¹ kao reagiranje / pismo uredniku na moj prikaz njegove knjige *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*,² štampan pod naslovom „Podrigivanje sukoba” u časopisu *Preporodov Journal*.³ U prikazu Marijanove knjige nastojao sam skrenuti pažnju na nekoliko karakterističnih spornih mjesta u njegovoj interpretaciji političkih i vojnih odnosa i događaja u Bosni i Hercegovini, uključujući i oružani sukob. Na to sam kao čitalac s „formalnim akademskim obrazovanjem”, koje mi i zagrebački kolega priznaje, svakako imao pravo. Burna i u mnogo aspekata akademski neformalna, pretjerana i isuviše lična reakcija Davora Marijana na 37 stranica teksta „Politika povijesti ili politika laži – povodom jednoga prikaza u *Preporodov Journalu*”, i formom i sadržajem pokazuje utemeljenost moje ocjene da će interpretativne dubioze na koje sam skrenuo pažnju biti dominantne u percepciji knjige u odnosu na njene dijelove koji nisu bez vrijednosti. Dužan sam osvrnuti se na neke od stavova i ocjena iz Marijanova odgovora, pri čemu ću nastojati da tekst nepotrebno ne kontaminiram proširujući ga na doticanje drugih njegovih naučnih djela i radova, na političke i druge teme koje nemaju veze sa sadržajem knjige *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine* i reakcijom njenog autora na moj prikaz.

Na početku teksta pod naslovom „Politika povijesti ili politika laži – povodom jednoga prikaza u *Preporodov Journalu*” Davor Marijan čitateljstvu je pokušao razmaći teški zastor anonimnosti iza kojeg traju moj život i karijera. Od tri kratka biografska podatka koja je naveo pogriješio je u dva. Pogreš-

¹ Davor MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži – povodom jednoga prikaza u *Preporodov Journalu*”, *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 3: 967-1003.

² Davor MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018).

³ Mesud ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, *Preporodov Journal* (2019), br. 218-219: 34-43.

no je naveo da sam bio direktor „Ratnog arhiva Armije Bosne i Hercegovine”, jer ustanova pod ovim imenom nikada nije postojala. U formaciji ARBiH tokom 1994. godine formiran je Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine i ja sam zaista nakon rata izvjesno vrijeme proveo radeći u ovoj ustanovi i rukovodeći njome. U uvodu knjige *Između pravde i realpolitike*,⁴ koje se Davor Marijan na nekoliko mjesta „dotakao”, što implicira i čitanje iste, napisao sam da sam uvid u korištene dokumente imao tokom rada u ovoj arhivskoj ustanovi, navodeći njen tačan naziv, a zatim sam ispravan naziv naveo i u popisu korištenih historijskih izvora na kraju knjige. Zato ovdje ne vrijedi pozivanje na irelevantne internetske izvore, kao ni u slučaju netačnog navoda da sam bio direktor tog nepostojećeg „Ratnog arhiva”. Ni u jednoj vojsci ne postoji, pa ni u ARBiH – Vojsci Federacije BiH – Oružanim snagama BiH nije postojala formacijska dužnost direktora bilo čega i to svaki građanin s prosječnim znanjem o vojsci, bavio se vojnom poviješću ili ne, vjerovatno zna. Također je potpuno netačno da se bavim „problematikom građanskoga rata u Bosni i Hercegovini”. Niti se time bavim, niti sam ikada napisao i jedno slovo o nekakvom „građanskom ratu” u Bosni i Hercegovini. Jedini tačno naveden podatak je naziv institucije u kojoj radim. Nisam ni u drugim prilikama nimalo osjetljiv na vlastito mjesto i ulogu u povijesti, pa ni ovu površnost ne doživljam posebno uvredljivom i usmjerenom na moju ličnost. Jednostavno, s dva pogrešno i netačno navedena biografska podatka od ukupno tri, Davor Marijan je i u ovom dijelu, statistički gledano, u granicama prosjeka ostatka teksta o kojem je riječ.

Prije pristupanja odgovoru na prikaz vlastite knjige, Davor Marijan je najavio da će se usput „dotaći” i spomenute knjige *Između pravde i realpolitike*, u čijoj osnovi jeste moja doktorska disertacija, ocjenjujući da ista „nije nezanimljiva i ‘taktički’ je uporabljiva”, u smislu da donosi korisne podatke iz neobjavljenih dokumenata Armije Republike Bosne i Hercegovine. To je za historiografsko djelo nesumnjiv kompliment. Ipak, kolega Marijan u istoj rečenici izrazio je i laganu dvojbu u pogledu vjerodostojnosti ovih podataka. Zbog njega i eventualnih čitalaca koje to zanima, a koji bi se mogli povesti za Marijanovom dvojbom, naglašavam da mi je prihvatljivo da se dio njih ne mora složiti sa zaključcima do kojih sam došao u svojim istraživanjima, niti sa slikom i interpretacijom historijskih događaja koje sam dao u knjizi. Kada je u pitanju vjerodostojnost, vrlo odgovorno tvrdim da je knjiga napisana na realnim dokumentima, koje sam imao u rukama, analizirao ih i koristeći podatke koje sadrže navodio njihove arhivske ili kancelarijske i druge oznake. Nijedan dio te slike, nijednu tezu, nijedan zaključak nisam zasnovao na dokumentima koje nikad nisam vidio, koje niko drugi nije vidio i opisao, čije sam postojanje i sadržaj samo hipotetički pretpostavio.

⁴ Mesud ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike: Odnos mirovnih planova i vojnih operacija u Bosni i Hercegovini 1992 - 1995* (Sarajevo: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2018).

Upravo je opisani pristup historijskim izvorima bio jedna od spornih tačaka koju sam apostrofirao u svom prikazu Marijanove knjige na primjeru njegove revolucionarne teze da je „naredba kojom je 305. brdska brigada poslana u dolinu Vrbasa u stvari akt kojim je počeo rat između Muslimana i Hrvata”. Sam autor je na istom mjestu u knjizi napisao da se tom aktu prokaženom kao *casus belli* „za sada” ne zna niti potpisnik, niti „nadnevak i djelovodni broj”.⁵ Pojednostavljeno rečeno, autor nikada nije vidio dokument na kojem gradi jednu tako značajnu tezu. Bilo bi mnogo lakše da je u ovome moguće identificirati samo profesionalni gaf i puku metodološku vratolomiju. Nažalost, ovakav odnos prema historijskim izvorima nema tako benignu prirodu. Davor Marijan je u svojoj knjizi više puta citirao knjigu Charlesa Shradera, a na dva mjesta njegovu tvrdnju da je januarski sukob 1993. bio probni napad i priprema za aprilsku ofanzivu 3. korpusa ARBiH.⁶ Pri tome se referirao na uvodni dio šestog poglavlja koje nosi naslov „Probni napad Armije BiH, siječanj 1993.”,⁷ koje je napisano na osnovu Shraderove hipoteze o postojanju takozvanog strategijskog ofanzivnog plana ARBiH, za koji vajni američki pisac navodi da „autor i vrijeme njegova nastanka ostaju nepoznati” i ne navodi nikakav historijski izvor, što pojednostavljeno znači da ni on nikada nije vidio dokument, niti je pročitao tekst nekoga ko jeste. To Shraderu ne smeta da impresivnom dedukcijom detaljno rekonstruira njegov sadržaj i sve prateće detalje, poput pretpostavke da je „razrađen sredinom ljeta i početkom jeseni 1992”.⁸ Sada pred sobom nemamo samo grešku nedostojnu ozbiljnog profesionalnog historičara, već očit, političkim slengom opisano, metodološki „bugarski voz”: Shrader izmisli dokument i na osnovu toga interpretira događaje, što je moguće utvrditi uvidom u njegove izvore, odnosno u nepostojanje istih. Zatim Davor Marijan citira Shraderove izmišljotine i u naučnom aparatu uredno navede njegovu knjigu kao izvor, zamećući trag izmišljotinama za većinu nedovoljno upućenih čitalaca, a usput doda i dokument iz vlastite mašte. Poznatom tehnologijom pretvaranja laži u istinu njenim ponavljanjem, publika će u nekom trenutku, u nekoj od faza repeticije, biti uvjerena da su u pitanju činjenice utvrđene historijskom naukom, a ne vješta manipulacija konstruirana da liči na naučni rezultat.

Jednostavno, nedopustivo je u historiografiji izmišljati izvore ili naslijepo pretpostavljati njihov sadržaj i tu ne pomažu dodatna objašnjenja i proširivanje argumentacije, čemu je Marijan pribjegao u prilog odbrani svoje teze. Posebno kada su jednako neutemeljeni, poput njegove tvrdnje „da se u poslijeratnim bošnjačkim interpretacijama sustavno prešućuje dovođenje 305. brigade, tj. želi se prikazati da je angažirana nakon što je sukob izbio, a ne da je njezino dovođenje u prosincu 1992. bilo povod za sukob. Ako njezino

⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 209.

⁶ *Isto*, 210 i 246.

⁷ Charles R. SHRADER, *Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni: vojna povijest 1992. – 1994.* (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004), 119-120.

⁸ *Isto*, 115-117.

dovođenje nije sporno, zašto se prešućuje?”. Ovo se odnosi na mene i na ostale bošnjačke autore, s jednim izuzetkom publiciranim krajem 2019. godine, s kojim Marijan također nije potpuno zadovoljan.⁹ Tema moje knjige i nivo posmatranih događaja u kontekstu odnosa vojnih operacija i sadržaja mirovnih planova u Bosni i Hercegovini nisu mi nametali nužnost spominjanja dolaska vojnih obveznika iz Jajca na prostor Bugojna i Gornjeg Vakufa. I nije zgoreg ponoviti: nije 305. brdska brigada upućena u ovaj dio Bosne i Hercegovine, već njeno organizacijsko jezgro, koje je ondje prihvatilo ljudstvo koje je pristizalo u procesu njenog formiranja. Do početka sukoba u Gornjem Vakufu u januaru 1993. bio je formiran jedan bataljon. Neću se baviti razmatranjem Marijanove tvrdnje da u tekstovima ostalih autora ima ili nema podataka o ovome, ali ću istaći činjenicu da je 2016. godine objavljena dvotomna ratna hronika Gornjeg Vakufa, u kojoj je tema dolaska ljudstva iz sastava 305. brigade u decembru 1992. godine, ali i dolaska hrvatskih jedinica s drugih prostora na područje Gornjeg Vakufa i njihove uloge u januarskim borbama 1993. vrlo detaljno obrađena.¹⁰ Uporni istraživači mogu i putem internetskih izvora doći do vrijednih dokumenata koji govore o spominjanim detaljima vezanim za 305. brigadu.¹¹ Dakle, nije održiva teza da bosanskohercegovačka historiografija, i bošnjački autori unutar nje, iz nekih konspirativnih razloga prešućuju dolazak boraca ARBiH iz Jajca na područje Bugojna i Gornjeg Vakufa, za šta nas Davor Marijan optužuje. Da je čitao pažljivije, našao bi da je o tome pisano.

Kad smo već spomenuli pažljivo čitanje, poučno je vidjeti zanimljiv i mjestimično živopisan pristup Davora Marijana u dijelu njegova odgovora u kojem polemizira s mojom primjedbom o neumjesnosti i neutemeljenosti njegove ocjene da je „Hrvatski doprinos opstanku BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država osjetno je veći od muslimanskog”, da je za takav zaključak ponudio isuviše slabu argumentaciju, koju pečati pravorjekom Franje Tuđmana: „da se hrvatski puk nije samoorganizirao uz hrvatsku pomoć (...) vjerojatno bi pala Bosna. Jer vi tada još niste bili naoružali muslimanski dio pučanstva za obranu”, saopćenim Aliji Izetbegoviću u julu 1992. godine. Ja sam takav argument nazvao jeftinom političkom doskočicom, na koju se može odgovoriti na razne načine, pa i doskočicama iste težine, i doslovno napisao:

„Na ovu Marijan-Tuđmanovu ocjenu zasluga za održanje Bosne moglo bi se, naprimjer, odgovoriti da bošnjačka politička elita nije duboko respektovala iskazane težnje hrvatskog naroda odbijajući ostanak Bosne i Hercegovine u Jugoslaviji u kojoj nije istovremeno i Republika Hrvatska, Izetbegović je mo-

⁹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 992.

¹⁰ Edin RAMIĆ, Fuad ZEC, *Gornji Vakuf grad heroj: ratna hronika april 1992. - juli 1993.* (Gornji Vakuf: Organizacija šehida i poginulih boraca Gornji Vakuf; Organizacija ratnih vojnih invalida, 2016).

¹¹ ŠVKOSRBİH, *Prijedlog*, Pov. broj: 05-2/2053-2, 24. 12. 1994., <https://www.scribd.com/doc/300796434/24-11-1994-17-proglasena-viteskom-neke-brigade-slavnom-vaznoo-pdf> (pristup ostvaren 30. 1. 2021.).

gao biti predsjednik Jugoslavije, ne bi bilo HVO-a i Herceg-Bosne, a najvjerojatnije ni Republike Hrvatske u današnjim granicama. To bi, razumije se, bio površan, netačan, nedostojan i jednako glup odgovor kao i izazov na koji je dat.”¹²

Marijan u svom odgovoru ovaj dio mog teksta najprije doslovno citira,¹³ a nekoliko stranica zatim, ne osvrćući se na citat, lamentira kako na „neupitne i konkretne činjenice” koje je on iznio „Šadinlija reagira komentarom što bi bilo da je Izetbegović prihvatio Miloševiću ponudu. Znači, ja s činjenicama (po strani moja interpretacija koju ne prihvaća, što je posve legitimno), a Šadinlija s ‘protuargumentom’ što bi bilo da je bilo. Groteskan postupak za osobu kojoj su puna usta metodoloških prispodobi i narodne mudrosti. Šadinlija kao da žali što Izetbegović nije prihvatio Miloševiću ponudu i u rujnu 1991. uključio Muslimane u srpsku agresiju na Hrvatsku”.¹⁴ Priznajem, teško je, ako ne i nemoguće, polemizirati s osobom koja sebi dodijeli neograničenu slobodu interpretacije sagovornikova teksta. Malu nadu vidim u tome da potencijalni čitaoci ipak zadržavaju neutuđivo pravo na racionalan izbor između toga da vjeruju svojim očima ili eventualno Davoru Marijanu.

U vezi s Marijanovom tezom: „Hrvatski doprinos opstanku BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država osjetno je veći od muslimanskog”, bilo bi dobro da bacimo nešto svjetla na značenje same formulacije „opstanak BiH kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država”. Elementarno obrazovan čovjek zapitat će se zašto ovako rogovatna jezička konstrukcija, umjesto jednostavne upotrebe pojma Bosna i Hercegovina, što je naziv države koja ima definiranu teritoriju u međunarodno priznatim granicama. Razlozi nisu nedokučivi. Doprinos bilo kojih oružanih snaga bilo čemu mjeri se stepenom realizacije vojnih i političkih ciljeva koji se postavljaju pred njih na svim nivoima, od strategijskog do taktičkog. Ako je u pitanju odbrana Bosne i Hercegovine, onda bi postavljeni ciljevi morali sadržavati barem tu elementarnu postavku, doslovno: odbranu Bosne i Hercegovine, a poželjno i artikulaciju odbrane nezavisnosti, slobode, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka. U tome je uzrok Marijanove jezičke akrobatike.

Naime, navodeći argumente iznesene u knjizi i pokušavajući ih pojačati ponavljanjem, Davor Marijan je istakao da su bitke koje su vodile hrvatske snage tokom aprila u Bosni i Hercegovini bile ključne za njenu odbranu i opstanak „kao pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država”. Posebno je apostrofirao tri, od kojih me je za dvije optužio da sam ih u svojoj knjizi prikazao što pogrešno, što površno, a da za treću uopće „ne znam”. U pogledu optužbe za prve dvije nemam šta reći osim da tema moje i knjige kolege Marijana nije ista, da aspekti posmatranih događaja zbog toga nisu isti, te da komparativna analiza koliko je i šta ko o kojem borbenom djelovanju na-

¹² ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 38.

¹³ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 983.

¹⁴ *Isto*, 987.

pisao predstavlja besmislen posao, od kojeg ću se suzdržati. U pogledu borbi na prevoju Stolovi u Hercegovini, Marijan je upotrijebljenim navodnicima na „ne zna” vjerovatno želio sugerirati da ustvari znam ali da svjesno ignoriram ovu bitku i njen značaj za odbranu Bosne i Hercegovine.¹⁵ Nisam specijalista ali u biblioteci imam nekoliko naslova u kojima se ova borbena djelovanja spominju.¹⁶ Niti u jednom se u odgovarajućim dijelovima teksta ne spominje odbrana Bosne i Hercegovine, pa ni samo Hercegovine, kao njihov cilj. To je i razumljivo ako se u obzir uzmu pretpostavljeni ciljevi Jugoslavenske narodne armije da se nakon ovladavanja Stocem izbije na lijevu obalu Neretve, ovlada Metkovićem i Neumom i u krajnjem zauzme luka Ploče te tako odsiječe jug Hrvatske.¹⁷ Hrvatska vojska organizirala je odbranu s ciljem sprečavanja prodora neprijatelja i zaštite hrvatske teritorije na jadranskoj obali i to je ono što se događalo u borbama čije je težište bilo na prevoju Stolovi. Činjenica da su borbe vođene na teritoriji Bosne i Hercegovine ima veze s geografijom i uskim obalnim pojasom Republike Hrvatske i ne igra ulogu u određivanju vojnih i političkih ciljeva. Osim konkretno spočitanog primjera, i u drugim slučajevima upotrebe oružanih snaga bilo bi neophodno među postavljenim ciljevima identificirati odbranu Bosne i Hercegovine. Za jedinice Hrvatske vojske to je pitanje izlišno postavljati, ali bi bilo zanimljivo vidjeti gdje je odbrana Bosne i Hercegovine, njenog teritorijalnog integriteta i državnog suvereniteta u ciljevima Hrvatskog vijeća obrane. To je oružana formacija čiji su pripadnici početkom maja 1992. polagali i potpisivali svečanu prisegu „na temelju zapovjedi Glavnog stožera Hrvatskog vijeća obrane Grude, broj: Z-01-11 od 10. travnja 1992.” u kojoj su se zaklinjali da će „vjerno i časno izvršavati dužnosti koje od mene, pripadnika Hrvatskog vijeća obrane, zahtijevaju i da ću se savjesno i odgovorno pokoravati službenim naredbama i zapovjedima. Prišežem da ću, i uz žrtvu vlastitog života, braniti Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu, njezinu teritorijalnu cjelovitost i sve njezine građane. Svjestan sam i upozoren da ću u slučaju postupanja protivnog ovoj prisezi snositi zakonske posljedice”.¹⁸ Da bi se u ovome pronašla odbrana Bosne i Hercegovine i nečiji doprinos istoj, potrebna je zaista smjela kombinatorika u kojoj bi se eventualno pošlo od toga da je Herceg-Bosna uspostavljena na teritoriji Bosne i Hercegovine, da je hrvatska politika tokom rata opcionalno kalkulirala i s opstankom bosanskohercegovačke države, i slično. Kao osnova za to potrebne su ovakve i slične kubističke konstrukcije poput „pojma pod kojim se podrazumijeva teritorij i država”. Ako je vjerovati tadašnjem predsjedniku Republike Hrvatske doktoru Franji

¹⁵ Isto, 984.

¹⁶ Janko BOBETKO, *Sve moje bitke* (Zagreb, 1996); Ivo JELIĆ et al. (ur.), *4. gardijska brigada Hrvatske vojske „Paući”* (Zagreb: Despot Infinitus, 2013); Ivan BRIGOVIĆ, Natko MARTINIĆ JERČIĆ, Ivan RADOŠ, *Oslobađanje hrvatskog juga* (Zagreb: Samostalna služba za odnose s javnošću i izdavaštvo MORH-a, Odjel hrvatskih vojnih glasila i izdavaštva, 2017).

¹⁷ BRIGOVIĆ, MARTINIĆ JERČIĆ, RADOŠ, *Oslobađanje hrvatskog juga*, 13; BOBETKO, *Sve moje bitke*, 200.

¹⁸ Arhiv Armije Republike Bosne i Hercegovine: Hrvatsko vijeće obrane – općinski stožer Mostar, *Svečana prisega*, Mostar, 08. svibnja 1992. godine.

Tuđmanu, a Davor Marijan nas uvjerava da to u svim prilikama možemo,¹⁹ Hrvatska je odbranila Hercegovinu „zato da bismo tamo uspostavili hrvatsku vlast, i moramo je držati”.²⁰

U dijelu teksta u kojem se referira na dio mog prikaza označen podnaslovom „Marijan protiv suživota, tolerancije i multikulturalnosti”,²¹ Davor Marijan u vrlo maloj mjeri odgovara na moje primjedbe, a većinom izvodi verbalnu katu – borbu sa zamišljenim protivnikom, u kojoj bjesomučno udara po stavovima i tvrdnjama koje ja nisam napisao u prikazu njegove knjige. Nisam ja napisao, već Marijan, da je Osmansko Carstvo „bilo tolerantnije od tadašnjih kršćanskih država”.²² Nisam ja napisao da je „mit o multikulturalnoj i tolerantnoj predratnoj BiH izrastao (je) tokom rata 1991.-1995.” iz tradicije komšiluka, koju je opet on, a ne ja, označio kao „tursko naslijeđe” pod kojim se podrazumijeva „cjelovitost susjedskih odnosa”.²³ Nisam napisao ni da je „većina onoga što se naziva suživotom” naslijeđe razdoblja austrougarske okupacije i za njega karakterističnih modernizacijskih nastojanja, pa zatim pomislio da je bio pretjerano velikodušan pripisujući pojam komšiluka „turskom naslijeđu”, već da je i to „nešto što je uvela Austro-Ugarska u svojoj misiji modernizacije i zapadnoeuropskog civiliziranja s kraja 19. stoljeća”.²⁴ Nisam napisao da „ostavljajući po strani komšiluk i što je taj pojam stvarno značio, nakon Drugog svjetskog rata komunistička ‘modernizacija’ ustoličila je pojam ‘bratstvo i jedinstvo’, koji je ignorirao nacionalne podjele, a stanovništvo dijelio na podobne i nepodobne ‘radne ljude’”.²⁵ Ništa od ovoga nisam napisao ja, već Marijan koji je u svom odgovoru dodao i komparacije *Ahd-name* i *Magna carta libertatum* i još ponešto što s ovim dijelom mog teksta nema nikakve veze. Nisam ja, već je Davor Marijan na nekoliko stranica svoje knjige uspio u svakoj historijskoj epohi identificirati karakteristične pojmove tolerancije i multikulturalizma i svojim histeričnim osporavanjem jasno potvrditi njihovo trajanje i vitalnost. Ja sam samo ovu smušenu i kontradiktornu konstrukciju nazvao rolerkoster konkluzijom izvedenom da se ustavnopravne formule funkcionirajućeg principa društvene multilateralnosti Bosne i Hercegovine pokušaju osporiti i nazvati frazama „koje nisu korespondirale sa bosanskohercegovačkom stvarnošću”.²⁶ I u potpunosti ostajem pri onome što sam napisao. Austrougarska uprava u Bosni i Hercegovini nastupila je u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća, koje je uz šire evropske modernizacijske proce-

¹⁹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 979.

²⁰ *Stenogrami o podjeli Bosne* (Split; Sarajevo: Kultura & Rasvjeta; Civitas, 2005), I, 239: Zapisnik sa razgovora državno-političkog vodstva Hrvatske sa predstavnicima Hrvatske demokratske zajednice i hrvatskim predstavnicima iz Bosne i Hercegovine, održanog u Zagrebu, 17. rujna 1992. godine.

²¹ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 35.

²² MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 17.

²³ *Isto*, 18.

²⁴ *Isto*, 18.

²⁵ *Isto*, 19.

²⁶ *Isto*, 20.

se na Balkanu obilježeno i procesom buđenja nacionalnih pokreta slavenskih naroda pod teškom sjenkom istočnog pitanja. Ti procesi i pokreti determinirali su konstrukcije slika i stereotipa o zemljama pod osmanskom vlašću i njihovim narodima, posebno muslimanskim. Iz tih konstrukcija potječe i većina savremenih etničkih, kulturnih i vjerskih predrasuda, poput onih o drevnoj mržnji i vjekovnim antagonizmima u Bosni i Hercegovini, koje je u određenoj mjeri demonstrirao i Davor Marijan. Ti konstrukti sasvim sigurno ništa ne govore o grupama ljudi koje opisuju, ali su dragocjeni izvori znanja o ljudima koji su ih konstruirali, jer ono što grupa ljudi zamišlja o drugima po pravilu je obrnuta slika onoga što misle o sebi.²⁷ Ipak, moram reći da je u jednoj pretpostavci u ovom dijelu teksta Davor Marijan potpuno u pravu. Podnaslov „Marijan protiv suživota, tolerancije i multikulturalnosti”, jednako kao naslov „Podrigivanje sukoba” i svi drugi podnaslovi u tekstu, kreacija su redakcije *Preporodova Journala*.

U vezi s bezuspješnim pokušajem da se slika historijske stvarnosti posuvrati i stvori iluzija o tome kako je organizacija Patriotske lige preuzela Teritorijalnu odbranu Republike Bosne i Hercegovine, a ne obratno,²⁸ podsjetit ću da je postalo opće mjesto i toliko puta publicirana činjenica, koju više niko ozbiljan ne propituje, da je Predsjedništvo Republike Bosne i Hercegovine 9. aprila 1992. godine donijelo odluku na osnovu koje su svi naoružani sastavi i pojedinci, osim snaga JNA i MUP-a, koji su djelovali na teritoriji Republike Bosne i Hercegovine bili obavezni da se prijave štabovima Teritorijalne odbrane radi stavljanja pod jedinstvenu komandu i dobivanja jedinstvenih obilježja. Kao krajnji rok njihova stavljanja pod komandu TO određen je 15. april 1992. godine. Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Bosne i Hercegovine donesena 20. maja 1992. uvela je naziv Armija Republike Bosne i Hercegovine za najvažniji dio Oružanih snaga i odredila da do organiziranja Armije njenu funkciju vrši Teritorijalna odbrana Republike Bosne i Hercegovine. Uredbom je kao dan formiranja ARBiH utvrđen 15. april 1992. godine, dan kada su sve naoružane formacije objedinjene unutar TORBiH.²⁹ Ovo su mjerodavni primarni izvori za hijerarhijski i generički odnos Teritorijalne odbrane i Patriotske lige. Izražavajući respekt prema značaju i doprinosu Patriotske lige, ponavljam da ničiji lični stav, nikakav zaključak formalnih ili neformalnih skupova, bilo kojeg sastava i nivoa, nema nikakvu težinu niti značaj u odnosu na izvršne i zakonske akte najvišeg organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Takvi pokušaji, koji svjesno ili nesvjesno idu za tim da dokažu paravoju osnovu ARBiH, da izjednače po pitanju legitimnosti i legalnosti sve oružane snage u Bosni i Hercegovini u razdoblju 1992–1995, što je suština pregnuća i primjedbi Davora Marijana, uzaludan su posao i slijepa ulica ozbiljne historiografije.

²⁷ Božidar JEZERNIK, *Divlja Evropa: Balkan u očima putnika sa Zapada* (Beograd: Biblioteka XX vek; Knjižara Krug, 2007), 91-92.

²⁸ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 982-983.

²⁹ Predsjedništvo RBiH, „Uredba sa zakonskom snagom o Oružanim snagama Republike Bosne i Hercegovine”, PR broj: 1163/92, 20. svibnja 1992., *Službeni list Armije RBiH* (Sarajevo), 1 (1992), 16-18.

U jednom dijelu prikaza knjige D. Marijana iznio sam ocjenu da je autor u pogledu ratnih zločina koje su počinile snage HVO-a primjetno suzdržan i u toj ocjeni nisam sažeo nikakav ni nedostatak niti vrijednost knjige, već prosto karakteristiku unutar koje postaju očiti stvarni negativni aspekti njegovog pristupa, koje sam zatim i naznačio. Moju opasku da je naveo manji broj žrtava zločina u Ahmićima Marijan odbacuje nadmoćno elaborirajući da je u izboru između brojeva koje daju s jedne strane tendenciozni bošnjački naučnici i s druge strane bošnjački „površni ratnici i amaterski povjesničari” bio skloniji tome da prihvati manji broj. Naravno da kao historičar ima pravo kritički analizirati izvore i izraziti svoje uvjerenje o njihovoj pouzdanosti. U najmanju ruku čudno je da nije naveo makar to da izvori daju i drugačije podatke, pogotovu ako u naučnom aparatu knjige na istoj stranici navodi iste te izvore i pogotovu ako su drugačiji podaci tačni, kao što jesu. Mnogo pogrešniji u odnosu na umanjivanje broja žrtava je pristup koji sam nazvao pomjeranjem naglaska, a koji bi manje staložen prikazivač mogao nazvati i pokušajem opravdavanja zločina, iskazan nastojanjem da istakne i dokaže da je u Ahmićima bilo naoružanih pripadnika ARBiH, ne obazirući se na činjenicu da se radi o mještanima koji su se zatekli kod svojih kuća i da su oni pružili otpor braneći selo od napada HVO-a, te da je ARBiH pokušala uputiti pomoć odbrani Ahmića,³⁰ kao da je to bilo nešto nelegalno i nedopustivo i kao da to može izmijeniti zločinačku prirodu počinjenog nasilja i umanjiti njegovu težinu. Završni i uzaludan napor u smjeru pomjeranja naglaska Marijan je pokušao ostvariti ocjenama poput one da „sve vrste nedjela koja su se zbilila na strani HVO-a nalaze se i na strani Armije BiH, i to većinom u osjetno većem opsegu. K tome, hrvatska nedjela nastala su kao odgovor na muslimanska nedjela”.³¹ Ova paušalna tvrdnja lišena je stvarnosti historijskih činjenica, suprotna slovu i duhu međunarodnog ratnog prava, i suštinski amoralna, jer niti se razmjere zločina jedne strane na bilo koji način određuju razmjerama zločina druge strane, niti se može legitimirati zločin kao odgovor na zločin. Očekivano, Davor Marijan se u svom reagiranju potpuno koncentrirao na ocjenu o suzdržanosti, koja ne sažima moje primjedbe, te se potrudio da prebroji koliko je puta u knjizi spomenuo riječ Ahmići i poentira na tome da sam ja u knjizi *Između pravde i realpolitike* o zločinima pripadnika ARBiH pisao u fusnotama, pa sam prema tome još suzdržaniji od njega. Tako se otvorio prostor za potencijalni i neizrečeni modificirani marijanovski paušal u vidu tvrdnje da je njegova suzdržanost „samo odgovor” na muslimansku suzdržanost, koja je na mojoj, tj. muslimanskoj strani prisutna „većinom u osjetno većem opsegu”, i koja bi autora mogla ostaviti u komfornoj zoni prilike da bude gluh na stvarne primjedbe i dosljedan u iskazanoj odlučnosti da u odnosu na rečeno ništa ne bi mijenjao.³²

³⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 311.

³¹ *Isto*, 437.

³² MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 995.

Davor Marijan slabo poznaje međunarodnu politiku i odnose koji su utjecali na događaje o kojima piše, ali to ne umanjuje njegovo samopouzdanje i čak povremenu prepotenciju, koja bi bila i zabavna da nije instrumentalizirana za vrlo opasne manipulacije historijskom istinom. Ja sam u prikazu knjige iznio suštinske primjedbe na njegovu tendencioznu i pogrešnu interpretaciju propasti Cutileirova plana i logiku kojom krivicu za to, kao i odgovornost za izbijanje rata u Bosni i Hercegovini, pripisuje Aliji Izetbegoviću i „većem dijelu muslimanske elite”.³³ U svom odgovoru on kaže:

„Uz referendum o neovisnosti, prihvaćanje Cutileirova plana bilo je jedan od dva uvjeta za međunarodno priznanje BiH. Izetbegović je lažima i prevarama postigao to priznanje, ali je dao i znatan prilog izbijanju rata. Ako je suditi po načinu na koji *Šadinlija* komentira problematiku Cutileirova plana, ne mogu se ne zapitati je li možda Izetbegovićev sljedbenik jer očito s njim dijeli narečenu značajku.”³⁴

Bez sumnje je laž riječ koja u Marijanovu vokabularu ima svoje prirodno stanište, ali to je aspekt ove polemike i fenomen o čijoj ću patologiji nešto više reći na kraju ovog teksta. Sada ću se ograničiti na problem propasti Cutileirova plana, koji daje primjer na osnovu kojeg se može vidjeti kako se tendencioznom interpretacijom, poput Marijanove, činjenice i istina o historijskim događajima postepeno transformiraju u svoju suprotnost. Najprije treba vrlo jasno reći: prihvatanje Cutileirova plana nije bilo uvjet međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine. Jedini uvjet koji je Evropska zajednica u tom pogledu postavila bio je referendum građana definiran Mišljenjem broj 4 Badinterove komisije, koji je i održan 29. februara i 1. marta 1992. godine. Sam Marijan u svojoj knjizi navodi da je Cutileiro na sastanak zakazan za 16. mart došao u Sarajevo s promijenjenim stavovima, između ostalog i u pogledu toga da je „muslimansko prihvaćanje nacrtu smatrao (je) uvjetom EZ-a za priznavanje neovisnosti BiH”.³⁵ Za ovu tvrdnju pozvao se na knjigu Josipa Glaurdića, koji o ovome kaže da je, kao dio promjene pregovaračkog pristupa, Cutileiro ovom prilikom „izrazio mišljenje da je muslimansko prihvaćanje nacrtu uvjet za EZ-ovo priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine”.³⁶ Na osnovu početnog pregovaračevog „mišljenja” i njegovog „smatranja”, u nastojanjima da dokaže Izetbegovićev *magnum crimen*, Marijan je u reagiranju na moj prikaz istrčao s kategoričnom tvrdnjom da je „prihvaćanje Cutileirova plana bilo je jedan od dva uvjeta za međunarodno priznanje BiH”.³⁷ Portugalski diplomat bio je koordinator razgovora o ustavnim rješenjima „koja bi zadovoljila sve u nezavisnoj Bosni i Hercegovini”, kako je svoju misiju sam definirao na njenom

³³ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 150.

³⁴ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 979.

³⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 149.

³⁶ Josip GLAURDIĆ, *Vrijeme Europe: zapadne sile i raspad Jugoslavije* (Zagreb: Mate, 2011), 269.

³⁷ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 979.

početku polovinom februara.³⁸ Samostalno postavljanje uvjeta za priznanje nezavisnosti država nastalih raspadom Jugoslavije u ime Evropske zajednice, a mimo njenih političkih tijela, prevazilazilo je njegove ovlasti. Da se radilo samo o pregovaračkom pristupu i taktici, a ne o uvjetu EZ-a, govori činjenica da je već 21. marta 1992. predsjedavajući Ministarskog savjeta Evropske zajednice, portugalski šef diplomatije Pinheiro, najavio priznavanje državne nezavisnosti Bosne i Hercegovine na zasjedanju Savjeta EZ-a za generalna pitanja, koje se trebalo održati 6. aprila u Luksemburgu.³⁹ Ova najava uslijedila je nakon spomenutih pregovora u Sarajevu od 16. do 18. marta, nakon kojih je Cutileiro izjavio da je sačinjen dokument koji će poslužiti kao polazište za nastavak pregovora triju vladajućih stranaka, jer je bilo još otvorenih pitanja, a nakon usaglašavanja trebao je biti napravljen nacrt ustavnog rješenja koji bi bio predložen Skupštini Bosne i Hercegovine. Prije nego što taj papir postane zakon u Bosni i Hercegovini, trebao je biti organiziran i referendum građana o njemu.⁴⁰ To je, po riječima samog koordinatora, bila suština dogovorenih principa, koja je uključivala opisanu agendu za konačno prihvatanje plana. Kao što se jasno vidi iz Cutileirovih riječi, naredna instanca u modeliranju ustavnih rješenja trebala je biti Skupština, a krajnja instanca referendum građana Bosne i Hercegovine o ponuđenom modelu. Ja sam u svom tekstu istakao da je Izetbegovićeva izjava *Oslobođenju* od 26. marta, Marijanov krunski dokaz o njegovoj krivici za propast plana i za rat, u odnosu na citiranu Cutileirovu agendu bila legitiman politički stav saopćen javno političkim subjektima i građanima, koji su trebali u skupštinskoj proceduri i na referendumu donijeti konačnu odluku o planu, a ne izvršna odluka političkog lidera kojom se plan odbacuje.⁴¹ Marijan je u svom odgovoru citirao dio mog teksta, ali je agendu izrečenu od strane Cutileira supstituirao s tri tačke, čime je pokušao mojoj tvrdnji o legitimnosti Izetbegovićeva političkog stava u odnosu na nju, izvlačenjem iz konteksta, dati drugačije, valjda sljedbeničko značenje. Zatim se koncentrirao na dokazivanje da nije istinit moj navod da je ignorirao stav Skupštine srpskog naroda Bosne i Hercegovine od 11. marta 1992. o neprihvatljivosti oblika uređenja Bosne i Hercegovine koji je bio predviđen planom, pozivajući se na to da je ovaj stav spomenuo na strani 149 svoje knjige, što je tačno. Samo što ja nisam rekao da on nije spomenuo ovaj stav, već da ga je ignorirao u vezi s ocjenama o krivici za propast Cutileirova plana, koju je u cijelosti adresirao Izetbegoviću. Zatim je pokušao biti i duhovit u svojoj manipulaciji činjenicama insinuirajući:

„Neutemeljena je i *Šadinlijina* konstrukcija kojom se plan prihvaćen 18. ožujka odbija tjedan dana prije, no u bošnjačkom kvaziznanstvenom korpusu sve je moguće, pa i unaprijed odbaciti plan o kojem tek treba pregovarati.”⁴²

³⁸ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 92.

³⁹ „EZ će 6. aprila priznati BiH i Makedoniju”, *Oslobođenje* (Sarajevo), 22. 3. 1992., 1.

⁴⁰ „Referendumom do konačnog rješenja”, *Oslobođenje*, 19. 3. 1992., 3.

⁴¹ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 39.

⁴² MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 980.

U ovom pokušaju kozerije nije ga sputalo ni to što je prethodno citirao i nastavak moje rečenice o stavu spomenute srpske skupštine, u kojoj sam rekao da ga „ova skupština u odnosu na Cutileirov plan nikada nije promijenila, zadržavajući trajno odnos u kojem su ga označavali kao *polaznu osnovu za pregovore*”. Ovo je dovoljno za razumijevanje rečenog, osim ako sagovornik hoće da manipulira činjenicama. Davor Marijan definitivno hoće. U spominjanju stava srpske skupštine na strani 149 svoje knjige pozvao se na tekst iz *Oslobođenja*. Samo po sebi to nije pogrešno, ali s obzirom na činjenicu da su resursi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju (ICTY) učinili dostupnim stenograme sa sjednica Skupštine srpskog naroda, ne daje dovoljno autoriteta i osnove za otvaranje polemike o odnosu ovog tijela prema Cutileirovu planu. Ako nije uspio doći do dokumenata, mogao se u mojoj knjizi „dotaći” i stranica na kojima sam iscrpno naveo odluke tog tijela vezane za pregovore lidera vladajućih stranaka sa Cutileirom, i to sa 10. sjednice održane 11. marta kojom su odbacili ponuđeni plan,⁴³ a koju je i Marijan spomenuo, i s 11. sjednice održane 18. marta na kojoj su zaključili da „u pogledu daljih razgovora ostaju na minimalnim zahtjevima usvojenim 11. marta”.⁴⁴ Ni u kasnijem toku pregovora ovo tijelo nije promijenilo svoj stav. Odgovarajući na kolegin pokušaj duhovitosti, mogu reći da se plan „prihvaćen 18. ožujka” može odbiti „tjedan dana prije” na način da se 18. marta usvoji zaključak da se ostaje pri odluci o odbijanju plana donesenoj 11. marta.

U prikazu njegove knjige iznio sam mišljenje da je Davor Marijan nastojao dokazati podjednaku legitimnost svakog političkog i vojnog djelovanja u Bosni i Hercegovini, te da je to pokušao ostvariti osporavajući legitimnost i vjerodostojnost državnih organa Republike Bosne i Hercegovine, institucionalno i personalno, koncentrirajući se u prvom planu na legitimnost položaja i vjerodostojnost politike Alije Izetbegovića.⁴⁵ U svom odgovoru, Marijan je zaključio da je moj, a ne njegov, temeljni problem upravo pitanje legaliteta i legitimiteta, pa mi je s tim u vezi povjerio da su slobodni izbori jedini način na koji se steže i mjeri legitimitet u demokratskom svijetu. Prihvatam ovu primjedbu, mada sam i prije nje također bio sklon tom mišljenju. Opširno dokazivanje mog „temelnog problema” obuhvata više tema i različitih Marijanovih tvrdnji i ja ću se osvrnuti na neke od njih.

Napisao sam da nije bez značaja za razumijevanje njegovih stavova „tvrdnja da je hrvatski narod u Bosni i Hercegovini *prvi put nakon 1945.* u vrhu vlasti dobio svoje legitimne predstavnike”. Marijan me na ovo optužio da mu imputiram da je „filoustaša” i da ne znam „da BiH nije postojala u Drugom svjetskom ratu, koji je završio 1945., kada su ju obnovili komunisti”. Također je iznio mišljenje da je iz njegova teksta jasno da pitanja legitimnosti razmatra u socijalističkom razdoblju, pa su zato „refleksije na Nezavisnu Državu Hrvat-

⁴³ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 104-105.

⁴⁴ *Isto*, 107-108.

⁴⁵ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 35.

sku odraz podmetanja”.⁴⁶ U pogledu tvrdnje o podmetanju refleksija na NDH i toga da se primjedbe o legitimnosti odnose samo na socijalističko razdoblje, podsjetit ću na još jedan dio iz Marijanove knjige, koji sam citirao i u objavljenom prikazu:

„Izrazitoj većini Hrvata Narodna, tj. Socijalistička Republika BiH bila je drastičan korak unatrag u odnosu na status i prava koja su izborili u zadnjim godinama Kraljevine Jugoslavije. Banovina Hrvatska, proglašena u kolovozu 1939. uoči samog početka Drugog svjetskog rata, dala je Hrvatima nakratko privid da su riješili svoje nacionalno pitanje. Nestankom Nezavisne Države Hrvatske i Banovina je nakon Drugog svjetskog rata gurnuta u, iz komunističke perspektive, ružnu nacionalističku prošlost.”⁴⁷

Nakon ovoga reći da poređenje „prvi put nakon 1945.” nema nikakvu konotaciju na prethodno razdoblje pomalo je bezobrazno. Zašto ne od 1941. godine, ili je možda Pavelić s društvom na vlast došao slobodnim izborima? Zašto ne od 1938. kada su održani posljednji parlamentarni izbori u Kraljevini Jugoslaviji, ili od 1939. kada je političkim sporazumom Cvetković–Maček uspostavljena Banovina Hrvatska, u kojoj nikada nisu održani izbori za njene organe vlasti? Uostalom, Banovina Hrvatska ni teritorijalno, ni kao nedovršeni ustavnopravni provizorij Kraljevine Jugoslavije, nije identična s Narodnom i Socijalističkom Republikom Bosnom i Hercegovinom, pa nije mogla biti ni njen supstitut ni validna osnova za kompariranje položaja naroda na način kako to postavlja Davor Marijan.

Na Marijanove konstatacije da ne znam da Bosna i Hercegovina nije postojala u Drugom svjetskom ratu i da su je komunisti obnovili 1945. godine, te da zbog neodržavanja slobodnih izbora od 1945. do 1990. legitimitet u sistemu vlasti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije nije imao niko, najispravniji odgovor bio bi onaj emotivni. Bojim se da bih u tom slučaju na nemjestu mogao zazvučati kao bosanskohercegovački dramski umjetnik Josip Pejaković u čuvenoj monodrami *On meni nema Bosne*, pa ću se od toga suzdržati, mada vjerovatno nema primjerenijeg odgovora na ponavljanje suštinski uvijek istih velikodržavnih stupidarija. Zato ću ipak podsjetiti kolegu Marijana da je Bosna i Hercegovina postojala i prije i tokom Drugog svjetskog rata, a da je njena državnost obnovljena 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić-Gradu, na prvom zasjedanju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, predstavničkog tijela koje nisu činili samo komunisti. Od rezolucije ovog zasjedanja na kojem su predstavnici naroda iskazali svoju volju da njihova zemlja bude „slobodna i zbratimljena Bosna i Hercegovina, u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih Srba, Muslimana i Hrvata” do ustavnih amandmana iz 1990. koji su je definirali kao „demokratsku suverenu državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda

⁴⁶ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 969.

⁴⁷ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 24.

i narodnosti, koji u njoj žive”, trajala je i razvijala se uz jednakopravno učešće svih naroda preko njihovih političkih predstavnika u okviru važećeg političkog sistema. Ovo bi kolega Marijan vjerovatno ponovo nazvao „frazama koje nisu korespondirale sa bosanskohercegovačkom stvarnošću”.⁴⁸ Ali nije samo Bosna i Hercegovina obnavljala svoju državnost tokom Drugog svjetskog rata i nakon njega nastavljala je graditi u okvirima socijalističkog sistema. U Izvorišnim osnovama Ustava Republike Hrvatske istaknuto je da je nacionalna samobitnost i državna opstojnost hrvatskoga naroda potvrđena u različitim državnim oblicima, te održanjem i razvitkom državotvorne misli o pravu hrvatskog naroda na punu državnu suverenost, što se očitovalo između ostalog i u „uspostavi temelja državne suverenosti u razdoblju drugoga svjetskog rata, izraženoj nasuprot proglašenju Nezavisne Države Hrvatske (1941) u odlukama Zemaljskoga antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (1943), a potom u Ustavu Narodne Republike Hrvatske (1947) i poslije u ustavima Socijalističke Republike Hrvatske (1963-1990)...”.⁴⁹ Ne znam da li su ovo fraze koje ne korespondiraju s hrvatskom stvarnošću, ali one očito Marijanovu teoriju o tome da „od 1945. do 1990. legitimitet u sustavu vlasti Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) nije imao nitko” dovode do apsurdna. Ako Hrvati nisu imali legitimne predstavnike u vlasti Narodne i Socijalističke Republike Hrvatske, ko je onda bio nosilac ideje i politički izvršilac djelovanja na liniji očuvanja nacionalne samobitnosti i državne opstojnosti hrvatskog naroda i održanja i razvitka državotvorne misli o pravu hrvatskog naroda na punu državnu suverenost u ovoj fazi državno-pravnog razvoja savremene hrvatske države? Ako nije bilo legitimnih hrvatskih narodnih i političkih predstavnika, nije bio moguć opisani razvoj i uspostava temelja državne suverenosti. Ili su to u Hrvatskoj ipak iznijeli legitimni politički predstavnici hrvatskog naroda? Ako je tako, kako je onda moguće istovremeno osporavati legitimnost političkih predstavnika hrvatskog naroda u organima vlasti Bosne i Hercegovine? Vjerovatno primjenom drugačijih kriterija koji nemaju mnogo veze s ideološkim floskulama kojima se pokrivaju, ali ni s historijskom istinom. Ukratko, na ovoj svirali teško da je moguće odsvirati Marijanovu legitimističku kajdu.

U prikazu knjige, razvijajući primjedbe na njegovo tumačenje legitimnosti, spomenuo sam nekoliko funkcionerskih imena iz Bosne i Hercegovine, za koje je Marijan u svom odgovoru bio rezolutan da nisu bili predstavnici hrvatskoga naroda, pa tako ni legitimni, nego njegovi pripadnici u partijskom vrhu.⁵⁰ To je bila ilustracija, a ne suština moje primjedbe, koju sam sazeo u traženju odgovora na pitanje u čemu je bilo HDZ-ovo i Tuđmanovo lično alhemičarsko umijeće i sposobnost kojim je, naprimjer, Jadranko Prlić od ne-

⁴⁸ *Isto*, 20.

⁴⁹ Ustav Republike Hrvatske, *Narodne novine* (Zagreb) 56/90, 135/97, 113/00, 28/01, 76/10 i 5/14 (pročišćeni tekst, Ustavni sud Republike Hrvatske, 15. siječnja 2014.), https://www.usud.hr/sites/default/files/dokumenti/Redakcijski_prociscen_tekst_Ustava_Republike_Hrvatske_Ustavni_sud_Republike_Hrvatske_15_sijecnja_2014_.pdf (pristup ostvaren 7. 2. 2021.).

⁵⁰ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 970.

legitimnog predsjednika vlade Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, na koju je dužnost sasvim sigurno došao kao Hrvat, postao legitimni predsjednik vlade Herceg-Bosne.⁵¹ Pritom nije bez značaja podsjetiti Marijana na njegov isključivi kriterij legitimnosti: slobodne izbore, kao i na činjenicu da Jadranko Prlić nije bio ni na jednoj izbornoj listi na bosanskohercegovačkim izborima 1990. godine. Opet ilustracije radi, naveo sam i ime kolege povjesničara Ive Lučića kao funkcionera SDB-a Bosne i Hercegovine u marijanovskim fazama i nelegitimnosti i legitimnosti. Odgovor na pitanje o izvorima alhemičarske moći nisam dobio, ali jesam kratku lekciju o tome da nisam dovoljno pažljivo pročitao Lučićev životopis, u kojem sam trebao vidjeti da nije bio predratni funkcioner SDB-a. Kao i većina ljudi ne volim griješiti, ali kada uvidim grešku, onda je priznam i uznastojim objasniti sebi i drugima kako je do nje došlo, pa ću tako postupiti i u ovom slučaju. Većinu autobiografija u knjigama i inače ne čitam. Kada su u pitanju ličnosti koje su bile ili jesu aktivno povezane s obavještajnim službama, ne čitam nikako. Na ideju da je Ivo Lučić bio predratni službenik i rukovodilac SDB-a na području Hercegovine došao sam iz sljedećih razloga. Dosta ranije naišao sam na podatak koji se i danas može pročitati na više različitih internetskih platformi, a koji potječe iz jednog teksta koji su 2000. godine objavili sarajevski *Dani*, prema kojem je Ivo Lučić prije rata bio mladi pravnik s dvogodišnjim iskustvom u SDB Mostar.⁵² U naučnom aparatu Lučićeve knjige *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine* nalazi se veliki broj dokumenata Službe državne bezbjednosti označenih najvećim stepenom tajnosti, koji su u popisu korištenih izvora navedeni sumarno, bez oznake arhiva i arhivskog fonda, kao „neobjavljeno gradivo”, onako kako se obično radi kada je autor u posjed dokumenata došao tokom lične službe.⁵³ Konačno i iskreno, bio sam daleko od pomisli da bi neko u predvečerje rata mogao postaviti mladog čovjeka, s malo radnog i nimalo policijskog iskustva, na tako važnu i odgovornu policijsku funkciju na jednom jako osjetljivom području, kakva je bila dužnost načelnika Centra službi bezbjednosti u Mostaru, pritom se rukovodeći samo kriterijem nacionalne legitimnosti. Ako sam pogriješio, i pogotovu ako sam time prouzročio neku neprijatnost kolegi Lučiću, ja se bez ikakve dvosmislenosti izvinjavam.

Unutar niza verbalnih eskapada kojima je branio i dokazivao svoje poimanje legitimnosti, Davor Marijan je plasirao i nekoliko vrlo nekorektnih imputacija. Tvrdnja da nastavljam ratnu propagandu o „ustaškom HVO-u” ružna je i nepotrebna izmišljotina.⁵⁴ Napisao sam nekoliko knjiga i više radova o ratu u Bosni i Hercegovini 1992–1995. i gotovo sve što sam napisao dostupno je čitateljstvu barem u elektroničkoj formi putem interneta. Svako ko to hoće može se uvjeriti da za HVO ne upotrebljavam odrednicu ustaški.

⁵¹ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 37.

⁵² Vildana SELIMBEGOVIĆ, „Žetva posijanog straha”, *Dani* (Sarajevo), br. 156, 26. 5. 2000.

⁵³ Ivica (Ivo) LUČIĆ, *Uzroci rata: Bosna i Hercegovina od 1980. do 1992. godine* (Zagreb: Despot Infinitus, 2013), 505.

⁵⁴ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 970.

Još mizerniji ispad Marijan je napravio deluzijom da je izbor srpskih članova Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, nakon ostavki i napuštanja dužnosti od strane prethodnih članova, provoden uz prijetnju silom i name-tanjem izbora: ili funkcija člana kolektivnog šefa države ili „Kazani i tretman kod lokalnih gospodara rata”.⁵⁵ Nisam i nemam namjeru voditi raspravu na nivou ovakvih narativa koji toksičnošću korespondiraju forumima opskurnih šovinističkih portala. Ipak, moram pojasniti da je ova bolesna izmišljotina plasirana kako bi se karikiranjem ukazalo na političku nelegitimnost izabra-nih srpskih članova, što je ujedno i osporavanje cijelog Predsjedništva Re-publike Bosne i Hercegovine, spram pune legitimnosti Radovana Karadžića. Povod tome bila je moja primjedba na Marijanovo relativiziranje Karadžićeva iskaza genocidne namjere prema Bošnjacima izrečenog sa skupštinske govornice 15. oktobra 1991. godine, kao i na potpuno izjednačavanje skupštinskih deklaracija kojima je iskazana volja najvišeg zakonodavnog tijela Bosne i Hercegovine za priznavanjem državne nezavisnosti, s protivustavnom etničkom teritorijalizacijom provodenom od strane SDS-a, što je Marijan stavio u istu ravan i nazvao jednim imenom „omeđavanje terena”.⁵⁶ Rekao sam i da je izraz posve neumjesnog očaja pokušaj da se presuda međunarodnog tribunala za hercegbosanski udruženi zločinački poduhvat pokušava osporiti legitimiziranjem stavova i prakse ratnog zločinca pravosnažno osuđenog drugom presudom pred istim sudom, između ostalog i za najteži zločin genocida.⁵⁷ Na takve primjedbe Marijan odgovara da su činjenice neumoljive, da je Karadžić bio legitimni predstavnik Srba u BiH, da se taj legitimitet temeljio na izbor-nim rezultatima i da to ništa ne govori o pravnoj ili moralnoj odgovornosti Karadžića.⁵⁸ Po strani ću ostaviti činjenicu da insistiranje na neokrtnjenom predstavničkom legitimitetu osuđenika za zločin genocida, zbog prirode i de-finicije samog zločina, nužno implicira pitanje kolektivne odgovornosti grupe koju je isti legitimno predstavljao tokom izvršenja zločina. Vratit ću se na re-zultate slobodnih izbora, kao kriterij i mjeru legitimiteta. Oni koji ne znaju, a pozele o tome raspravljati, svakako trebaju primiti k znanju činjenicu da je, naprimjer, Mirko Pejanović bio kandidat za člana Predsjedništva na izborima u novembru 1990. i da je za njega glasalo 335.392 građana Bosne i Hercegovine.⁵⁹ Tatjana Ljujić-Mijatović nije bila na listi za izbor članova Predsjedništva, ali je na istim izborima izabrana u Vijeće građana Skupštine Bosne i Hercegovine u izornoj jedinici Sarajevo.⁶⁰ Radovan Karadžić nikad ni na jednim demokratskim izborima u Bosni i Hercegovini nije osvojio ni jedan jedini glas. Afirmacija njegove legitimnosti neće ni na kakav način legitimirati nje-

⁵⁵ *Isto*, 971.

⁵⁶ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 47-49.

⁵⁷ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 37.

⁵⁸ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 971.

⁵⁹ Suad ARNAUTOVIĆ, *Izbori u Bosni i Hercegovini '90 – Analiza izbornog procesa* (Sara-jevo: Promocult, 1996), 104.

⁶⁰ *Isto*, 110.

gove zločine, niti djela drugih zločinaca, uključujući i udružene zločinačke poduhvate.

U vezu s „temeljnim problemom” poimanja legitimnosti organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine Davor Marijan je doveo svašta. Iza retoričkih dimnih zavjesa, od kojih sam neke identificirao u ovom tekstu, u suštini ostaje tek nekoliko stvarnih primjedbi. Sam Marijan sažeo ih je u sljedećem pasusu.

„Na slobodnim izborima 1990. pobijedile su tri nacionalne stranke i formirale vlast u Socijalističkoj Republici (SR) BiH, koja je formalno postojala do 4. travnja 1992., kada su predstavnici Srpske demokratske stranke napustili tijela vlasti, čime su ustvari okončali konstituiranje Srpske Republike BiH. U kolovozu iste godine preimenovali su ju u Republiku Srpsku i time poručili ostalim narodima u BiH da ona za njih više ne postoji. Od tada do sporazuma u Daytonu upitno je postojanje državnih tijela BiH, čiju je ulogu de facto prigrabila muslimanska, odnosno bošnjačka strana. To je posebice došlo do izražaja nakon što je 3. srpnja 1992. počeo funkcionirati HVO u funkciji vlade, premda je u manjem obujmu postojao od sredine svibnja. Od tada ‘službeno Sarajevo’ svoj legitimitet gradi na činjenici da nadzire zgrade – objekte nekadašnjih institucija vlasti SR BiH (Skupštinu, Predsjedništvo i Vladu), koji su tako postali vrijedan ‘simbolički kapital’ kojim se dokazivalo da je ‘država’ još uvijek u njihovim rukama iako je ta vlast kontrolirala manje od 20 % teritorija i nešto veći postotak populacije.”⁶¹

Pojednostavljeno, nakon formiranja vlasti tri nacionalne stranke, volja i interesi svake od njih prevladavaju nad ustavnim i zakonskim normama i nad interesima cijele Bosne i Hercegovine, pa kada predstavnici jedne od ovih stranaka napuste organe vlasti na republičkom nivou, država automatski prestaje postojati. Završni udarac, po ovoj verziji, zadaje joj rad paradržavnih organa druge nacionalne stranke, koji je „u manjem obujmu postojao od sredine svibnja”. Ove dvije stranke i paradržavni organi koje su one stvorile uz vojno i političko učešće Srbije i Hrvatske skoro cijelim tokom rata kontroliraju veći dio državne granice i teritorije, onemogućavajući na istoj djelovanje organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine, što je neophodna odrednica iz klasične definicije suvereniteta. Tako osujećeno nasilnom provedbom volje dviju političkih stranaka, potisnuto s većeg dijela svoje državne teritorije, „službeno Sarajevo” svoj legitimitet dalje gradi na činjenici da nadzire zgrade – objekte nekadašnjih institucija vlasti kojim je dokazivalo da je država još uvijek u njegovim rukama.

Ovaj klimavi Marijanov tronožac negacije Bosne i Hercegovine ne može izdržati ni dokaznu težinu elementarnih činjenica vezanih za tvrdnje od kojih je sačinjen. U odnosu na stav da jedna od nacionalnih političkih stranaka može svojom voljom isključiti dio teritorije iz državnog okvira Bosne i Hercegovine i povlačenjem svojih kadrova označiti kraj funkcioniranja državnih organa vlasti, te o legitimnosti takve politike, relevantno je Mišljenje broj 2

⁶¹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 970.

Badinterove arbitražne komisije, izrečeno 11. januara 1992. godine, nakon što su provedene sve radnje na teritorijalizaciji srpske paradržave u Bosni i Hercegovini i nakon što je 9. januara proglašena Republika srpskog naroda Bosne i Hercegovine. Arbitražna komisija odgovarala je na pitanje Srbije „da li srpski narod u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, kao činilac jedne od konstitutivnih nacija Jugoslavije, uživa pravo na samoodređenje?”. Mišljenje je glasilo da srpsko stanovništvo Bosne i Hercegovine i Hrvatske ima sva prava koja se priznaju manjinama i etničkim grupama prema međunarodnom pravu i odredbama prijedloga Konvencije Mirovne konferencije o Jugoslaviji od 4. novembra 1991. godine, koje su se Bosna i Hercegovina i Hrvatska obavezale primijeniti, te da te republike moraju pripadnicima manjina i etničkih grupa dati na uživanje sva ljudska prava i temeljne slobode koje priznaje međunarodno pravo, uključujući u tom slučaju i pravo na odabir državljanstva.⁶² I to je sve čime je stručno tijelo Međunarodne konferencije o Jugoslaviji, na osnovu čijih je mišljenja Evropska zajednica vodila politiku i donosila odluke u procesu disolucije i priznavanja nezavisnosti njenih republika, definiralo odnos srpske ali i bilo koje druge etničke grupe i države Bosne i Hercegovine. Istog dana saopćena su i Mišljenja arbitražne komisije broj 3 do 5, od kojih se Mišljenje broj 3 odnosilo na status republičkih granica kao državnih, Mišljenje broj 5 na to da je Republika Hrvatska ispunila uvjete za priznanje nezavisnosti, dok je u Mišljenju broj 4 navedeno da Bosna i Hercegovina kao uvjet za priznanje nezavisnosti mora provesti referendum građana pod međunarodnom kontrolom. Komisija je prije formuliranja Mišljenja broj 4 i postavljanja zahtjeva za provođenje referenduma, kao jedinog uvjeta za priznanje nezavisnosti, osim dokumenata koje su dostavili legalni državni organi imala u vidu i sljedeće:

„S druge strane, izvan institucionalnih okvira SR Bosne i Hercegovine ‘srpski narod Bosne i Hercegovine’ izjasnio se putem plebiscita za ‘zajedničku jugoslavensku državu’. 21. prosinca 1991. tzv. ‘Skupština srpskog naroda u Bosni i Hercegovini’ izglasala je rezoluciju usmjerenu k osnivanju tzv. ‘Srpske republike Bosne i Hercegovine’ u sastavu federalne države Jugoslavije ako muslimanska i hrvatska zajednica Bosne i Hercegovine odluče ‘promijeniti svoj stav o Jugoslaviji’. 9. siječnja 1992. ta je skupština proglasila neovisnost tzv. ‘Srpske republike Bosne i Hercegovine’.”⁶³

Dakle, besmisleno je ispunjavanje uvjeta za priznavanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine i legitimitet njenih organa vlasti u odnosu na te uvjete osporavati separatističkim argumentima Srpske demokratske stranke nepune tri decenije nakon što su te argumente odbacile relevantne međunarodne institucije. Šta je s argumentom da su na većem dijelu teritorije Bosne i Hercego-

⁶² Mirovna konferencija o Jugoslaviji: Mišljenje broj 2 Arbitražne komisije (Pariz, 11. 1. 1992.), objavljeno u: Miroslav TUĐMAN, Ivan BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izjave o ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine 1991. – 1995.* (Zagreb, 2005), 55-56.

⁶³ Mirovna konferencija o Jugoslaviji: Mišljenje broj 4: o međunarodnom priznanju Socijalističke republike Bosne i Hercegovine od strane Evropske zajednice i njenih zemalja članica (Pariz, 11. 1. 1992.), objavljeno u: TUĐMAN, BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izjave*, 59-60.

vine vlast vršili paradržavni organi na osnovu autoriteta vlastite oružane sile, a ne organi Republike Bosne i Hercegovine? Još od Londonske konferencije održane 26. i 27. augusta 1992. godine, prvog velikog međunarodnog skupa posvećenog traganju za mirovnim rješenjem u Bosni i Hercegovini, kao jedan od ciljeva koje treba postići pregovorima definiran je „stvaran i trajan završetak sukoba u cijeloj BiH i povratak teritorija zauzetih silom”.⁶⁴ Kao podrška Vance–Owenovom mirovnom planu, Vijeće sigurnosti UN-a je 16. novembra 1992. usvojilo Rezoluciju 787 kojom je potvrđeno da je svako uzimanje teritorije silom i svako provođenje „etničkog čišćenja” nezakonito i neprihvatljivo. Također je ponovljen i poziv svim stranama, i onima kojih se to tiče, da poštuju teritorijalnu cjelovitost Republike Bosne i Hercegovine i potvrđeno da nikakav entitet jednostrano proglašen i sporazumi postignuti sljedstveno tome neće biti prihvaćeni.⁶⁵ Slične odredbe sadržavali su i kasniji dokumenti UN-a i Međunarodne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, koji su se ticali oružanog sukoba u Bosni i Hercegovini. Tako se kao jedini argument sadržan u ovom Marijanovom prigovoru javlja argument imajuće sile, koji nije mogao utjecati na legitimitet najviših organa vlasti Republike Bosne i Hercegovine. Djetinjastu primjedbu da je „službeno Sarajevo” ulaskom u posjed zgrada državnih institucija tim „simboličkim kapitalom” supstituiralo nepostojeći kapacitet vlastitog legitimiteta, nije potrebno posebno komentirati.

Neću ponavljati da potpuna koncentriranost na lik i djelo Alije Izetbegovića, na dovođenje njega, njegovih riječi ili političkih ideja, pa često i vjerskih ubjeđenja, u vezu sa svim aspektima i fazama političke krize i rata u Bosni i Hercegovini, s ciljem dokazivanja njegove krivice i odgovornosti praktično za sve, predstavlja vidno obilježje Marijanove knjige o kojem sam dovoljno napisao u njenom prikazu. U svom odgovoru Marijan to potvrđuje i pokušajima proširivanja argumentacije navodi na zaključak da njegova opterećenost Izetbegovićevom ulogom ima psihološku dimenziju opsesije. Kako drugačije nazvati rijedak fenomen, s kojim se lično prvi put susrećem, da je historičar pišući iz svog vremena o jednoj historijskoj ličnosti u njenom vremenu na samo četiri stranice teksta čak šest puta napisao da je Izetbegović izrekao laž, da laže, da je lažov.⁶⁶ Pasaži teksta koji nas zasipaju tvrdnjama da je u Marijanovoj interpretaciji zapanjujuće moćni Izetbegović upravljajući svim vojnim i političkim procesima na Balkanu devedesetih godina 20. stoljeća istrajavao na ostvarenju svojih skrivenih islamističkih namjera, osim tendencioznosti i bezvrijedne argumentacije, donijeli su i racionalni iskaz svoje namjene. Davor Marijan kaže da je do pojave njegove knjige *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine* bila praksa da se Franjo Tuđman smatra isključivim krivcem za „rat Muslimana i Hrvata” zato što je bio op-

⁶⁴ Londonska konferencija: Izjava o Bosni i Hercegovini (London, 27. 8. 1992.), objavljeno u: TUĐMAN, BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izvave*, 136-137.

⁶⁵ Fahrudin AVDIĆ (ur.), *Rezolucije Vijeća sigurnosti UN o Bosni i Hercegovini od rezolucije 713 od 25.09.91. do rezolucije 1004 od 12.07.95.* (Sarajevo: Press-centar ARBiH, 1995), 49-53.

⁶⁶ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 978-981.

sjednut podjelom Bosne i Hercegovine. On smatra, i valjda je to dokazivao u spomenutim dijelovima teksta, „da je za razumijevanje cjelokupnoga rata u BiH, posebice sraza Muslimana i Hrvata, ključna uloga Alije Izetbegovića i njegovo političko djelovanje 1992”.⁶⁷ Kao historičar i čitalac s „formalnim akademskim obrazovanjem” usudio bih se reći da se ni nakon njegove knjige ništa neće promijeniti.

Marijanovo razmetljivo nastojanje da predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine i nesumnjivog onovremenog bošnjačkog političkog lidera označi lažovom i prevarantom, osim predočene namjene ugaonog kamena neodržive konstrukcije delegitimiranja institucija Republike Bosne i Hercegovine i njihove politike, otkriva i jednu novu dimenziju njegova pristupa razumijevanju i interpretaciji prošlosti i sadašnjosti Bosne i Hercegovine.

U prikazu knjige naveo sam kao jedan od njenih negativnih aspekata to da autor, kada dijelovi sadržaja nekih dokumenata ne odgovaraju njegovoj prenapregnutoj interpretativnoj konstrukciji, pribjegava ocjenama da su „lažna izvješća” bila značajka komandi ARBiH.⁶⁸ U svom odgovoru ponovio je i potvrdio ono što je napisao u knjizi, kako je lažno izvještavanje „u Armiji Bosne i Hercegovine bilo veoma rašireno. Ostaje pitanje je li to, u što ne sumnjam, odraz pismene ili usmene naredbe Štaba Vrhovne komande Armije Bosne i Hercegovine o postupanju i stvaranju potrebne slike o drugima”.⁶⁹ Pri tome Marijan misli na borbene izvještaje komandi korpusa ARBiH, koji su utvrđenim hijerarhijskim odnosom upućivani isključivo pretpostavljenoj komandi, Glavnom štabu, odnosno Generalštabu ARBiH. Imali su oznaku stepena tajnosti „povjerljivo” i „strogo povjerljivo”. Niti su pisani, niti su čuvani na način da bi bili dostupni većem broju lica. Biti vojni povjesničar, a zaključiti da su akti koji spadaju u borbenu dokumentaciju u jeku rata bili pisani s planskom namjerom da obmanu javno mnijenje o toku i karakteru događaja na bojištu, da stvore „potrebnu sliku o drugima”, tj. o neprijateljima, siguran su znak ozbiljnog deficita resursa neophodnih za naučni pristup ovoj temi. Vrlo sličan odnos Marijan je iskazao navodeći bez ikakvog kritičkog odmaka, kao jednu od legitimnih verzija uzroka rušenja Starog mosta, teoriju Slobodana Praljka o tome da je most srušila Armija radi „dodatnog demoniziranja hercegovačkih Hrvata i HVO-a”.⁷⁰

Čime dokazuje navodnu lažljivost izvještaja visokih komandi Armije Republike Bosne i Hercegovine?

Kada je u pitanju Hercegovina i izvještaji 4. korpusa, Marijan piše da je imao uvid u jedan broj dokumenata ove provincije i da je zaključak o lažljivosti izveo na osnovu njihovog proučavanja, a kao primjer takve prakse izdvojio je „dio muslimanskih dokumenata o operaciji *Neretva-93*, izvedenoj dok se još nije osušila tinta na papiru primirja potpisanog između Armije BiH i HVO-a, kojega se muslimanska strana uopće nije namjeravala pridržavati

⁶⁷ *Isto*, 978.

⁶⁸ ŠADINLIJA, „Podrigivanje sukoba”, 42.

⁶⁹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 994.

⁷⁰ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 299.

iako ga je potpisala”. Suština tvrdnje je u tome da je na brdu Hum kod poginulog vojnika ARBiH pronađena naredba za početak napada 20. septembra, a u dnevnom izvještaju Komande 4. korpusa za taj dan HVO se optužuje za bjesomučno granatiranje, premda je ARBiH djelovala artiljerijskom vatrom unajmljene srpske haubice 122 mm s područja Rošci.⁷¹ To je za Marijana primjer i dokaz lažnog izvještavanja Komande 4. korpusa. Moguće je da ovako predočeni niz događaja unosi nešto malo konfuzije kod nedovoljno upućenih čitalaca, pa ću dati kratko pojašnjenje. U ovom nizu tvrdnji, kao kod svake manipulacije, nešto je tačno, nešto nije, nešto je izostavljeno, a zaključak je irelevantan u odnosu na činjenice. Prekid vatre nad čijom tintom uzdiše Davor Marijan trebao je stupiti na snagu 18. septembra 1993. godine, kako je navedeno u deklaraciji koju su u Ženevi 14. septembra potpisali predsjednici Tuđman i Izetbegović.⁷² Dogovorili su ga 17. septembra na Sarajevskom aerodromu vojni zapovjednici Rasim Delić i Milivoj Petković.⁷³ Operacija ARBiH kodnog imena „Neretva-93” planirana je krajem augusta i početkom septembra. Njeno izvođenje započelo je 13. septembra na gornjovakufskom i prozorskom pravcu, a 14. septembra iz pravca Jablanice prema Mostaru, u oba slučaja prije predsjedničke deklaracije. Na području Mostara nije bilo intenzivnih borbenih djelovanja do 17. septembra, kada su snage HVO-a započele napad kodnog imena „Miro-93” s ciljem ovladavanja cijelom desnom obalom Neretve na području grada. Osim jurišnih jedinica, djelovala je cjelokupna artiljerija i tenkovi HVO-a. Jedinice 4. korpusa ARBiH jesu 20. septembra izvele napad koji spominje Marijan i prvog dana ovladale su naseljem Raštani, dijelom brda Hum i manjim dijelovima naselja ispod Huma. Za taj napad bila je plaćena artiljerijska podrška jedne haubice VRS-a s položaja Rošci, koja je imala zadatak da neutralizira artiljerijsku vatru HVO-a, koja je i pored toga otvarana i po jedinicama ARBiH i po dijelovima grada pod njihovom kontrolom. U žestokim borbama vođenim 20. i 21. septembra snage ARBiH potisnute su na polazne položaje.⁷⁴ Pojednostavljeno, bio je ovo samo jedan od dogovora o privremenom prekidu vatre koji nije u cijelosti ispoštovan i tokom kojeg su i ARBiH i HVO izvodili i napadna i odbrambena borbena djelovanja. Jedinice ARBiH na području Mostara jesu napadale 20. septembra, kao što su snage HVO-a isto činile 17. septembra. Plaćena haubica VRS-a jeste djelovala po položajima HVO-a, kao što je i artiljerija HVO-a ostvarivala vatru po jedinicama 4. korpusa i dijelovima grada pod njihovom kontrolom. Sve ovo ima svoje mjesto u logičnom slijedu ratne svakodnevnice i nije nikakav dokaz lažnog izvještavanja.

⁷¹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 994.

⁷² Zajednička deklaracija predsjednika RH dr. Franje Tuđmana i predsjednika Predsjedništva BiH Alije Izetbegovića (Ženeva, 14. 9. 1993.), objavljeno u: TUĐMAN, BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izjave*, 303-304.

⁷³ MKBJ: Dogovor zapovjednika Vrhovne komande Armije BiH Rasima Delića i zapovjednika Glavnog stožera HVO Milivoja Petkovića (Sarajevo, 17. 9. 1993.), objavljeno u: TUĐMAN, BILIĆ, *Planovi, sporazumi, izjave*, 308.

⁷⁴ ŠADINLIJA, *Između pravde i realpolitike*, 521-523.

Od kada je svijeta, rata i ratnika, ratna varka dio je ratne vještine i sve vojske svijeta i sve vojskovođe nastojale su obmanuti protivnika i zavarati ga u vezi s vlastitim namjerama. Ni propaganda nije naročito nov oblik djelovanja u ratu, kada se plasiranjem različitih informacija u javnost (naglašavam: u javnost!) želi stvoriti određena slika o neprijatelju i o sebi. To da potčinjene komande jedne vojske obmanjuju svoju pretpostavljenu komandu o aktivnostima neprijatelja putem tajnih borbenih izvještaja dostupnih samo malom broju ovlaštenih lica, s ciljem da stvore određenu sliku o neprijatelju koja ne odgovara stvarnosti, to je zaista revolucionarno otkriće i u domenu ratne vještine i u domenu vojne historije.

Omiljeni dokaz Davora Marijana o lažljivosti borbenih dokumenata ARBiH jeste citat iz odgovora na protest povodom granatiranja Zenice upućenog iz Operativne zone Središnja Bosna, u kojem su časnici HVO-a naveli da prema „Uputama muslimanskim borcima koje je izdao agitprop ABiH u nakladi od pedeset tisuća primjeraka *dozvoljeno je slagati, a čak je i preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima*“.⁷⁵ U odgovoru na moj prikaz knjige spomenuo ga je još dva puta.⁷⁶ Zatim je mene optužio, ironizirajući da sam stav historijskog izvora, iza kojeg se Marijan nesumnjivo zaklanja i na osnovu kojeg gradi teoriju o lažljivosti borbenih izvještaja komandi ARBiH, neprofesionalno pripisao njemu. O čemu se, zapravo, radi?

Ovdje Marijan ponovo vrlo ozbiljnu tvrdnju o tome da je lažno izvještavanje komandi ARBiH o aktivnostima neprijatelja postojalo kao ustaljena praksa, faktički propisana doktrina, dokazuje na temelju dokumenta koji, kao i u slučajevima 305. brigade i izmišljenog Shradarovog strategijskog ofanzivnog plana, lično nije vidio, nego se višekratno poziva na interpretaciju dijela tog dokumenta u jednom aktu HVO-a. Navedeni akt predstavlja odgovor HVO-a na protest zbog granatiranja, koji je sljedstveno tome bio dokument namijenjen javnosti, s očekivanim elementima propagande, što u ovom slučaju nije sporno. Sporno je to što je Davor Marijan, inače profesionalni historičar, prihvatio tvrdnje sadržane u jednom po svojoj prirodi nepouzdanom izvoru o sadržaju i tvorcu dokumenta koji on nije vidio, a na osnovu kojeg izvodi svoj dalekosežni zaključak. Dokument na koji se Marijan poziva iz druge ruke je ustvari knjiga pod nazivom *Upute muslimanskom borcu*, koju nije sačinio „agitprop ABiH“, niti je nastala i štampana u okviru Armije, niti je u odnosu na njene jedinice imala bilo kakav naredbodavni ili instruktivni značaj. Radi se o džepnom formatu, čiji sadržaj skupa s islamskim kalendarom i vaktijom s namaskim vremenima za 1993. godinu ima obim od 61 stranice. Autori teksta su hafiz Halil Mehić i prof. Hasan Makić, a izdavač Ured Mešihata islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine u Zenici. Prvi tiraž jeste bio 50.000 primjeraka, a naredne godine izašlo je drugo izdanje u tiražu od 20.000 primjeraka. Po sadržaju, to je čisto vjerski tekst koji je predstavljao odgovor na duhovne potrebe muslimana u teškim vremenima ratnih iskušenja. Višedece-

⁷⁵ MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine*, 321.

⁷⁶ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...“, 995 i 1003.

nijski ateistički režim, prilično rigidan prema vjeri, stvorio je veliku prazninu u vjerskom znanju muslimana i kada su u pitanju sadržaji životne svakodnevnice. Propisi i vjerske obaveze, duhovne i moralne pouke i smjernice vezane za ratno stanje i vođenje rata bili su masovna i potpuna nepoznanica. *Upute* su bile odgovor islamske uleme i Islamske zajednice na tu duhovnu potrebu muslimana. Tekst je ustvari sažet pregled najvažnijih odrednica vezanih za rat i borbu koje daju izvori islamske vjere: Kur'an i hadis. Knjižica *Upute muslimanskom borcu* je publikacija o kojoj se podaci mogu pronaći u bazi COBISS (Kooperativni online bibliografski sistem i servisi), skupa s podacima u kojim se bibliotekama može naći.⁷⁷ Šta ustvari ovaj vjerski tekst kaže o tome je li „dozvoljeno (je) slagati, a čak je i preporučljivo kad se radi o neprijateljima – dušmanima”? Poglavlje „Laž” u knjižici *Upute muslimanskom borcu* je kratko, ukupno jedna stranica njenog malog formata. Počinje rečenicom da „samo čovjek koji govori istinu može biti karakterna, jaka i plemenita ličnost”. Dio koji se tiče iznimki i slučajeva u kojima je laž dopuštena također je kratak.

„Samo u tri slučaja je dozvoljeno slagati: kada se žele izmiriti zavađeni ljudi, bezazleno slagati ženi u interesu mira u kući i neprijatelju u ratu. Muhammed a.s. je rekao: ‘Rat je varka’. U interesu ostvarenja odbrane svojih prava i ciljeva dozvoljeno je, čak i preporučljivo slagati neprijatelju, dok je laganje u drugim slučajevima u komuniciranju među muslimanskim borcima haram – strogo zabranjena pojava, pa čak i u najbezazlenijim pojavama.”⁷⁸

Dakle, da je kolega Marijan pokazao elementarne metodološke obzire i lično pročitao dokument, spoznao bi da isti ne kaže da je dopušteno slagati, a čak i preporučljivo kad se radi o neprijateljima, već da je dopušteno, čak i preporučljivo slagati neprijatelju, što je suštinski različito i predstavlja čistu formu ratne varke. U svakoj drugoj međusobnoj komunikaciji boraca, što uključuje i korespondenciju potčinjenih komandi s pretpostavljenima, laganje je strogo zabranjeno i označeno najstriktnijom vjerskom zabranom – haramom. Da je pročitao, koliko sam to već puta ovdje napisao, ne bi načinio tako veliku grešku i kao doktrinu karakterističnu za ARBiH proglasio međusobno laganje njenih komandi o neprijatelju, na osnovu navodne preporuke iz teksta koji o tome govori sve suprotno, a koji uz to i nije bio dokument ARBiH i ni na koji način njene jedinice nije obavezivao na njegovu primjenu.

Doduše, da je pročitao tekst i uvažio njegov sadržaj, poštedito bi sebe ozbiljnog intelektualnog sunovrata, ali bi se odrekao i zgodnog instrumenta kojim se svaki sadržaj koji ne odgovara njegovoj interpretativnoj konstrukciji može jednostavno proglasiti lažnim. Tim se instrumentom Marijan ne ustručava poslužiti ni kada su u pitanju kritičke primjedbe na njegov rad. Tako je, zaključujući svoj odgovor i vjerovatno shvatajući da nije bio pretjerano uvjerljiv u dokazivanju nedokazivog, iznio potpunu izmišljotinu da ga ja smatram

⁷⁷ <https://plus.bh.cobiss.net/opac7/bib/14637830> (pristup ostvaren 10. 2. 2021.).

⁷⁸ Halil MEHTIĆ, Hasan MAKIĆ, *Upute muslimanskom borcu* (Zenica: Ured Mešihata islamske zajednice Republike Bosne i Hercegovine, 1993), 19.

neprijateljem, pa tretirajući valjda historiografiju kao nastavak rata drugim sredstvima, moj osvrt na svoju knjigu jednostavno i generalno proglasio za „laži, konstrukcije i podmetanja”, koji su „u skladu s ‘uputama islamskom borcu’ ili možda uputama bošnjačkom nacionalnom djelatniku”.⁷⁹ Ovome nije potreban komentar.

Sada ću se vratiti na najavljeni osvrt na to šta Marijanovo polivalentno utjerivanje u laž otkriva u pogledu njegova razumijevanja i interpretacije prošlosti i sadašnjosti Bosne i Hercegovine. Sažet ću niz targetiranih za koje je dokazivao navodnu lažljivost: predsjednik Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Armija Republike Bosne i Hercegovine, komande korpusa i drugih jedinica ARBiH, a na kraju balade i Mesud Šadinlija. Mnogo je ovo optužbi za laganje, i mnogo optuženih, čak i za kafansku priču, a kamoli za historiografiju i akademsku polemiku. Bila bi sreća kada bi se to moglo tretirati samo kao stvar mjere i pristojnosti. Šta je u korijenu imputirane lažljivosti i zašto, po Marijanu, lažu svi označeni, uključujući i mene? Alija Izetbegović svoju politiku zasnivao je na samim lažima i prevarama i bez obzira na okolnosti držao se svog cilja, koji je poznat svakome ko je pročitao njegovu *Islamsku deklaraciju*, pri čemu mu je laž bila jedno od jačih oružja.⁸⁰ Armija Republike Bosne i Hercegovine na osnovu usmene ili pismene instrukcije Štaba Vrhovne komande tražila je da se u izvještajima laže radi stvaranja odgovarajuće slike o neprijatelju. Komande korpusa i drugih jedinica ARBiH lagale su nešto po instrukciji, nešto u skladu s *Uputama muslimanskom borcu*. Na kraju Marijan tvrdi da laže i ovaj historičar, što u pokušaju da opravda laganje prethodnika, što u namjeri da, također u skladu s *Uputama muslimanskom borcu*, oblati Davora Marijana i porekne istinitu sliku događaja u njegovoj knjizi, a i inače. Prvonavedeni su politički i vojno, a ja upotrebom historiografije, od strane Davora Marijana uhvaćeni „u svojevršnom pokušaju pretvaranja BiH u specifičnu tvorbu ‘države u islamu’”. S vremenom se taj cilj transformirao u stvaranje nacionalne države Bošnjaka, na šta se svodi i današnja politika, ne samo Izetbegovićeve SDA već i svih građanskih stranaka u Bosni i Hercegovini. Taj hibridni bošnjački nacionalizam samo je krinka za stvaranje islamističkog poretka nalik onome koji je u Turskoj izgradio Recep Tayyip Erdoğan.⁸¹ Ovo je kondenzat svrhe i smisla neprekidnog bošnjačkog i muslimanskog laganja o svemu, koji je izdvojen u destileriji Marijanovih perpetuiranih optužbi i koji nam u pogledu njegova razumijevanja i interpretacije prošlosti i sadašnjosti Bosne i Hercegovine, odmah ispod površine značenja na kojoj još i možemo identificirati nepristojnost i neznanje, otkriva jednu kobnu i metastaziranu islamofobiju i nekoliko inoperabilnih čireva antibošnjačke i antibosanske histerije.

Davor Marijan na kraju svog odgovora, u jednom iznenadnom obratu toka svijesti, svrstao me u grupu znamenitih ličnosti na čijem je čelu Izetbe-

⁷⁹ MARIJAN, „Politika povijesti ili politika laži...”, 1003.

⁸⁰ *Isto*, 979.

⁸¹ *Isto*, 1003.

gović stariji, pa turski predsjednik Erdoğan, zatim Izetbegović mlađi i svi aktivni lideri građanskih političkih stranaka u Bosni i Hercegovini. Istina, rekao je da mu nije baš jasno kakva je uloga mog „historičarenja” u njihovom navodnom zajedničkom projektu u Bosni i Hercegovini, ali je činjenica da me jedan poznati historičar, makar ne u dobroj namjeri, i na priliku kao Taleta iz poznatog romana Derviša Sušića s Kulašem moje historiografije na začelju kolone uputio u nezaborav i historiju, kuda odlaze velikani. Možda je to uradio zato što me deklarirao kao svog neprijatelja, pa je i sebi laskao mojim nepostojećim značajem. U tom slučaju moram ga razočarati, niti se osjećam tako, niti razmišljam i djelujem kao njegov neprijatelj. Neću poreći ono što sam napisao u prikazu knjige *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994. godine* da Marijan ima i dobrih radova, kao što neću poreći ni ocjenu da navedena knjiga ne spada među njih. Siguran sam da interpretativne dubioze i povremeni iznenađujući intelektualni i akademski sunovrati ispoljeni u knjizi i u odgovoru na moj prikaz knjige, ako zaista predstavljaju trajno obilježje njegova odnosa prema proučavanju prošlosti Bosne i Hercegovine, znače da historičaru Davoru Marijanu pored njega samog, živog i zdravog, drugi neprijatelj nije ni potreban.